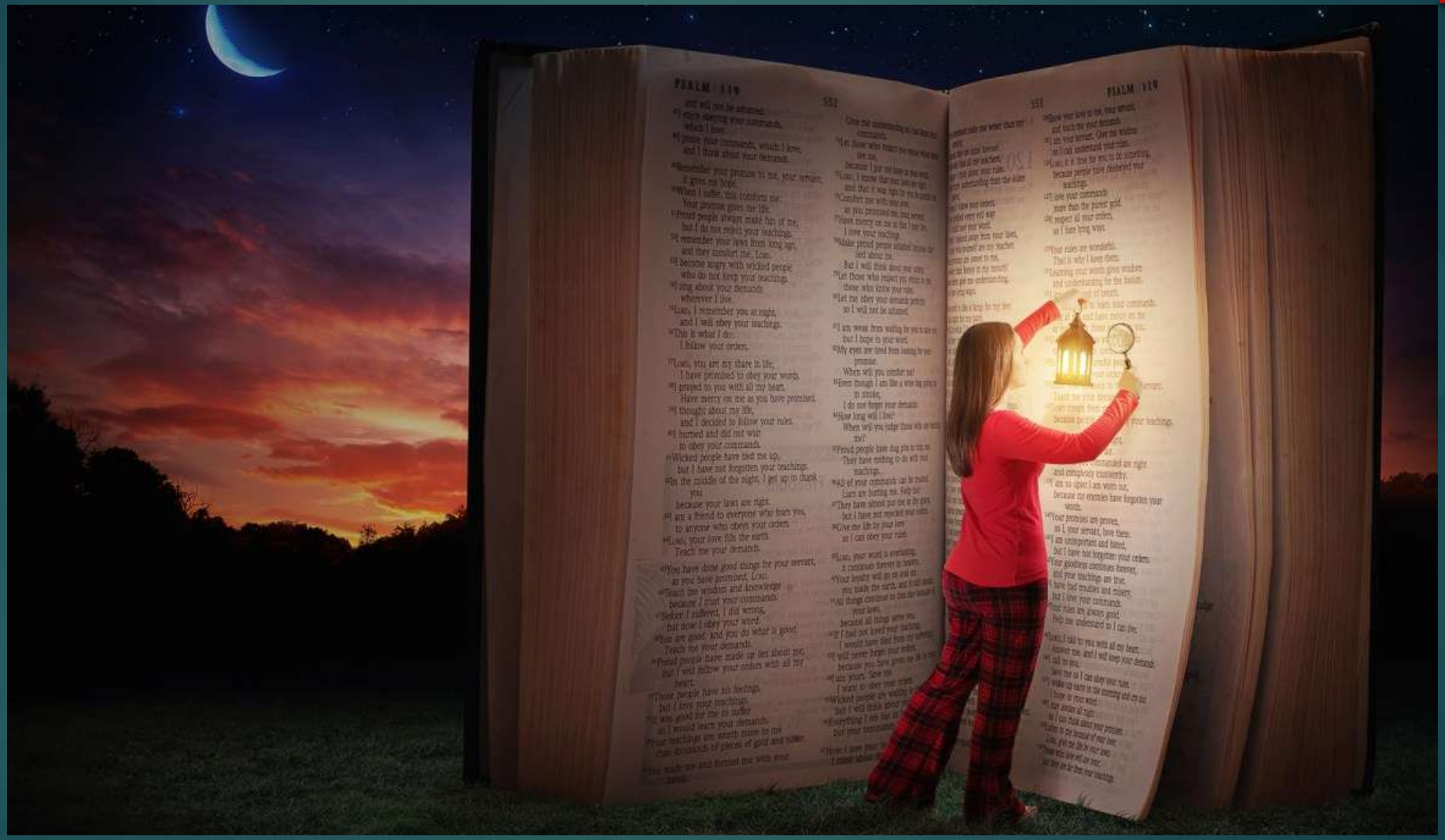
„Borzongató” Ószövetség

ISTEN ÉS A KINYILATKOZTATÁS SÖTÉT OLDALA

PSALM 119
PSALM 119

VIOLENCE
OPPRESSION OF WOMEN
DOES THE OLD TESTAMENT HAVE A DARK SIDE?
SLAVERY
SACRIFICE

1. Alapvetés

- Az **Ószövetség „sötét, árnyékos oldal**át” elsősorban is olyan textusok jelenítik meg, amelyekben az **erőszak mintázatá**val találkozunk.
- Istent és az emberrel / közösséggel való viszonyát, illetve az emberek közötti kapcsolatokat úgy mutatják be (gyakran kritikai reflexiók nélkül), hogy azokat teológiai - etikai, morális értelemben – a jézusi értékrend felől nézve - vállalhatatlannak tarthatjuk.
- Phyllis Trible feminista teológusnő találóan „**Texts of Terror**”-nak: terrorszövegeknek nevezte őket.

- Hogyan fér össze a szeretet Istenével az erőszak és a pusztítás?
- Vajon szentesíthet-e (és előírhat-e) Isten bármiféle erőszakot, terrort az emberek között, a világban?
- Egyáltalán: ki a felelős a rosszért a világban?
- Tényleg szüksége van Istennek véres áldozatok bemutatására azért, hogy kiengeszteljék őt?
- Van-e Istennek valóban erőszakos, félelmetes, halálos oldala – vagy csak az istenképeinknek?
- Amit Isten haragjaként említ az Ószövetség, az Istenből magából ered, vagy az ember vetíti ki rá?
- Lehet-e az átokzsoltárokkal együtt imádkozni?
- Miért hagyják a szentírók elbeszéléseikben kritikai reflexiók nélkül az erőszak különféle - nők, gyermekek, védtelenek elleni - megjelenési formáit?

- Az Ószövetség **teológiai koncepciói** alapvetően **empirikus** jellegűek.
- Ha az élet, a valóság ilyen, ahogy tapasztaljuk, és Istennek köze van az élethez, a valósághoz, akkor köze van a **trauma-tapasztalatok**hoz is.
- Ha ő a Teremtő, akkor végső soron az ő felelőssége, ha ezek a negatív tapasztalatok, az erőszak mintázatai jelen vannak a teremtett világ minden szegmensében.

- A II. század második felében egy **Markion** nevű eretnek azt állította, hogy a zsidók Istene csupán *demiurgosz* és nem lehet azonos Jézus Krisztus irgalmas Atyjával.
- A **gnoszticizmus** hatása alatt Markion a szószerinti írásmagyarázatra építette elméletét, és a szövegekből egy **bosszúálló isten** koncepcióját vezette le.
- Az Ószövetség magyarázatában végső soron JHWH: a **zsidók vérengző Istene elleni vádbeszéd**et fogalmazott meg.
- Markion az Újszövetség könyvei közül is csak azokat ismerte el és hagyta benne a „kánonjában”, amelyek nem zsidó közösségeknek íródtak, és véleménye szerint távol álltak a judaizmus teológiai látásmódjától.

- Napjaink **kereszténységében is jelen van a markionizmus** – olykor nyílt, olykor látens formában.
- Ez az út megoldást kínál arra a dilemmára, hogy miképp viszonyuljon az ember ahhoz a súlyos ellentéthez, amely a szövegek kánoni tekintélye és tartalmuk, mondanivalójuk között feszül.

- Ugyanakkor azonban léteznek alternatív utak is, amelyeken az őszintén kérdező és válaszokat kereső emberek elindulhatnak…

2. Útjelzők

- Keresztényekként **nem teszünk különbséget JHWH és Jézus Krisztus Atyja: az *Abba* között**, mert **Jézus Krisztus sem tett különbséget**.
- A bibliai hagyomány alapvető karaktere a **tanúságtétel**, amelyben megjelenhet történeti adat, utalás, ám nem a történeti kor és adatok rögzítése az elsődleges funkciója a bibliai textusoknak.
- A szövegek értelmezésénél mindig be kell kalkulálnunk a **történeti**, illetve „evolúciós" **szempont**ot: bizonyos gondolatok, látásmódok évszázadokon keresztül alakultak, fejlődtek.
- A **bibliai szöveg** is **tükrözi az emberi tudatosság természetét**. A Szentírás komplex szöveghagyományában vannak olyan rétegek, amelyek progresszív teológiát képviselnek, más szövegek viszont rögzítenek, konzerválnak archaikus gondolati struktúrákat, vallási képzeteket.

- Az Ószövetség hagyományanyagán belül sok textus tükröz egy **törzsi gondolkodás**t és **vallásgyakorlat**ot, ill. törzsi **istenkép**eket.
- A csoportszolidaritás körén kívül mindenki más ellenség, veszélyeztető tényező, akitől el kell határolódni.
- **Mi és ők** két kategóriája **intoleráns** beállítottságot eredményez, a **csoportidentitás** meghatározásánál a negatív fogalmazás gyakorlatát.
- A **csoport által tisztelt Istenség** az adott közösség védelmezője, a törzs ellenségei az ő ellenségei is. Az istenképre szigorúság, kérlelhetetlenség jellemző.
- Az ókori Kelet vallási világában szinte mindenütt megfigyelhető az **istenségek versenyé**nek szemléletmódja. Az a nép, törzs, nemzet a nagy, amelynek nagy és hatalmas istene van.
- A bibliai Izrael teológiai hagyományában is helyet kapott ez az általánosan elterjedt, markáns gondolat, pl. a **kivonulás- és a honfoglalás narratívái**ban.

„A vajúdó szöveg tükrözi és feltérképezi saját emberi küszködésünket, és magán a Biblián belülről szemlélteti ezeket az állomásokat.

Szinte mindenre felkínálja az érett és éretlen válaszreakciókat, és nekünk meg kell tanulnunk, mi a különbség közöttük.”

(Richard Rohr: Rejtett dolgok, 2010, 27.)

- Az Ószövetségben csak lassan, **fokozatosan érünk el** a törzsi vallásosság gondolatától, teológiai látásmódjától egy **inkluzívabb, érzékenyebb spiritualitás**ig.
- Itt már nem a negatív identitás-meghatározások, a másokkal szembeni bizalmatlanság artikulálása, hanem egy tágasabb, befogadóbb teológia jellemző.
- Hosszú ideig ez a kétféle koncepció egymás mellett létezett.
- A bibliai Izrael történeti létében, kialakulásának folyamatában a törzsi gondolkodás egy **szükséges stádium** volt, ám **nem a cél**!

- Az Ószövetség lényegében **krízisirodalom**nak tekinthető.
- Alap-beállítottsága a számolás és őszinte szembenézés a válságokkal: az élet állandó veszélyeztetettségével, töredékességével, a külső és belső fenyegetésekkel.
- A **krízisintervenció és krízis-feldolgozás** drámai folyamatába, amint az a szövegekben megjelenik, bevonódnak a hit mély tapasztalatai, a remény, a közösségi megküzdési stratégiák: mindezekkel a szövegek mozgósítanak a rejtett erőforrások felfedezésére.

- **A zsidóság nem fojtotta el saját valóságát**, elfogadta úgy, ahogyan azt tapasztalta.
- Visszautasította a felszínes mítoszok vigasztalását, amint azt a környezetében más kultúrák gyakorolták.
- A bibliai Izrael nem akart eltávolodni saját ellentmondásaitól, vagy az életben rejlő ellentmondásoktól, az emberi történelem szörnyű sötétségeitől sem.
- Úgy kezdett **úrrá lenni** rajtuk, hogy **elbeszél**te azokat: és az elbeszélés már a feldolgozás része.

- Az Ószövetségben **két lépcsőfok**ot látunk a szövegekben az erőszak-tapasztalatok, traumaélmények kezelésével kapcsolatban:
  1. Leírás, elbeszélés, kibeszélés
  2. Teológiai, etikai reflexió, értelmezés

- Az Ószövetség és Újszövetség korának valóságfelfogását tekintve azt is tudatosítanunk kell, hogy a bibliai hagyományban is alapvetően **kétféle értelmezés** tükröződik.
- Találkozunk egy **holisztikus látásmód**dal, amely a világot megpróbálja összefüggő egészként szemlélni, ahol egyszerre van jelen jó és rossz – és ezt **Isten lényében, lényegében is összetartozó**nak tekinti, hiszen ő mindenek teremtője, és a valóság minden elemének reprezentálója.
- Ugyanakkor van egy **dualista valóságfelfogás** is, amely a jót és rosszat két külön világként fogja fel, és a **jó Isten és a gonosz** (istenek, sátán, ellenség, erő…) valóságát különválasztja egymástól. Isten a valóságnak csak egyik „felét” uralja, képviseli. Ellensége: a gonosz a vele szembenálló világ reprezentánsa, akit / amit Istennek le kell győznie, kontroll alatt kell tartania.

- Az **Ószövetség régebbi** (fogság előtti, fogsági) **szövegei**ben nem találjuk a dualista megközelítés lenyomatait: a teremtés-elbeszélések **nem szólnak semmiféle ellen-istenségről**: egy ravasz kígyót mutatnak, aki kétséget ébreszt az emberben. Viszonylag későn, főként a **perzsa kultúra, vallás hatása** nyomán kezd el egy, **JHWH ellenlábasa**ként fellépő személy (sátán / vádló) feltűnni a szövegekben (Zak 3; Jób 1-2) mint „végrehajtó szerv”.

- Az **Ószövetség** azonban még e késői hagyományokban (az apokaliptikus jellegű irodalmában) is **határozottan képviseli a monoteizmus alapján** azt a nézetet, hogy a **sátán** (a kifejezés az Ószövetségben még funkciót jelöl: vádló, a vád képviselője) mindvégig **JHWH-nak alárendelt pozícióban** van, az ő kontrollja alatt áll.
- Ugyanakkor a szövegek jelentős részében inkább a holisztikus valóságfelfogással találkozunk: Istenben önmagában együtt van a világosság és a sötétség pólusa.

3. Az erőszakos / haragvó Isten

- Amikor JHWH szabad utat enged haragjának, **Izrael „átmenetileg” nem tapasztalja** ezt a konstans jóságot.
- Isten haragjához kétféleképpen közelítenek az ószövetségi szövegek. Vannak, amelyek **nem keresnek magyarázatot** JHWH haragjának megnyilvánulására, hanem mint emberi tapasztalatot fogalmazzák meg a maga elemi erejében, megmagyarázhatatlan voltában.
- Ugyanakkor vannak olyan textusok, amelyek JHWH haragjának okát is megjelölik. A leggyakrabban ez az **indok** kerül elénk: **Izrael elhagyta Istenét**, megszegte a rá vonatkozó szövetségi előírásokat, felrúgta a rendet. Ezért súlyos bűnének következményeként kell elszenvednie Isten haragját, mint büntetést.

- Az idegen népek általi leigázás, az elnyomatás, a fogság tapasztalatai olyan reflexiókhoz vezetnek az ószövetségi szövegekben, amelyek Isten **gondviselés**ének és népével vagy az egyes emberrel való **kapcsolat**ának **teljes vagy részleges felfüggesztődés**ét mondják ki.
- Ezek Izrael tanúságtételében azok a negatív előjelű teológiák, amelyekben az „**elrejtőzködő**” (Ézs 45,15), titokzatos isteni valóságról van szó.
- A bibliai Izraelnek nincs válasza, megoldása Isten „hiánytapasztalatára” vonatkozóan: ezért nem is próbálja menteni, igazolni JHWH-t, csak őszintén kimondja ezt a tapasztalatát.

- Az Ószövetség elismeri Istennek az erőszakra, haragra való készségét. Izrael hitének „alapszerkezetéhez” hozzátartozik ez a tapasztalat.
- JHWH népe uralkodójaként fenntartja magának az erő monopóliumát. Ereje pozitív és negatív előjellel is fordulhat saját népe vagy más népek felé.
- A régebbi szövegekben (ahol például az istenségek egymás közötti harca ábrázolódik ki) **JHWH hatalmának destruktív voltá**t kapcsolják haragjának megnyilvánulásához.
- Isten haragjának kiáradását nagyon intenzív képekkel jelenítik meg a szövegek. Itt **nincs indok**, nincs magyarázat, pusztán tényközlés.

- Az ószövetségi szövegekben a harag nem jelenik meg *melléknévként* JHWH-hoz kapcsolva, mintegy az ő tulajdonságaként.
- **Isten nem haragvó, hanem haragszik**, vagyis cselekvő módon kiönti haragját.
- A jóság, irgalmasság viszont sokszor jelenik meg a textusokban melléknévi formában. („Öt melléknév krédója)
- Ebből a nyelvi sajátosságból az következik, hogy a harag JHWH-nak nem belső lényege, hanem **külső, idegen cselekedete**.

„Az ÚR, az ÚR irgalmas és kegyelmes Isten! Türelme hosszú, szeretete és hűsége nagy! Megtartja irgalmát ezer nemzedéken át, megbocsátja a bűnt, hitszegést és vétket. Bár nem hagyja egészen büntetés nélkül, hanem megbünteti az atyák bűnéért a fiakat és a fiak fiait is három, sőt négy nemzedéken át.”

Bár JHWH képes a **haragra**, és szuverenitását így is szabadon kinyilváníthatja, ám haragját mindvégig **kontroll alatt tartja, és határt szab neki.**

4. Felhívás az erőszakra
4. 1. Az erőszak feltárása

- René Girard: Az erőszak emlékezetének elfojtása az ókori világban (> elfojtás, kérkedés, szembesülés)
- Az **ószövetségi** hagyományok: a bibliai Izrael közösségben megkísérelték kifejezni, **feltárni az erőszakot**, és őszintébben szembesülni megnyilvánulási formáival, praxisával.
- Az Ószövetséget olvasva az a benyomásunk támad, hogy Izrael hite, vallása az erőszakra különösen hajlamos, ám inkább az a helyzet, hogy a történelem során talán **itt először történik meg** az erőszak valódi feltárása.

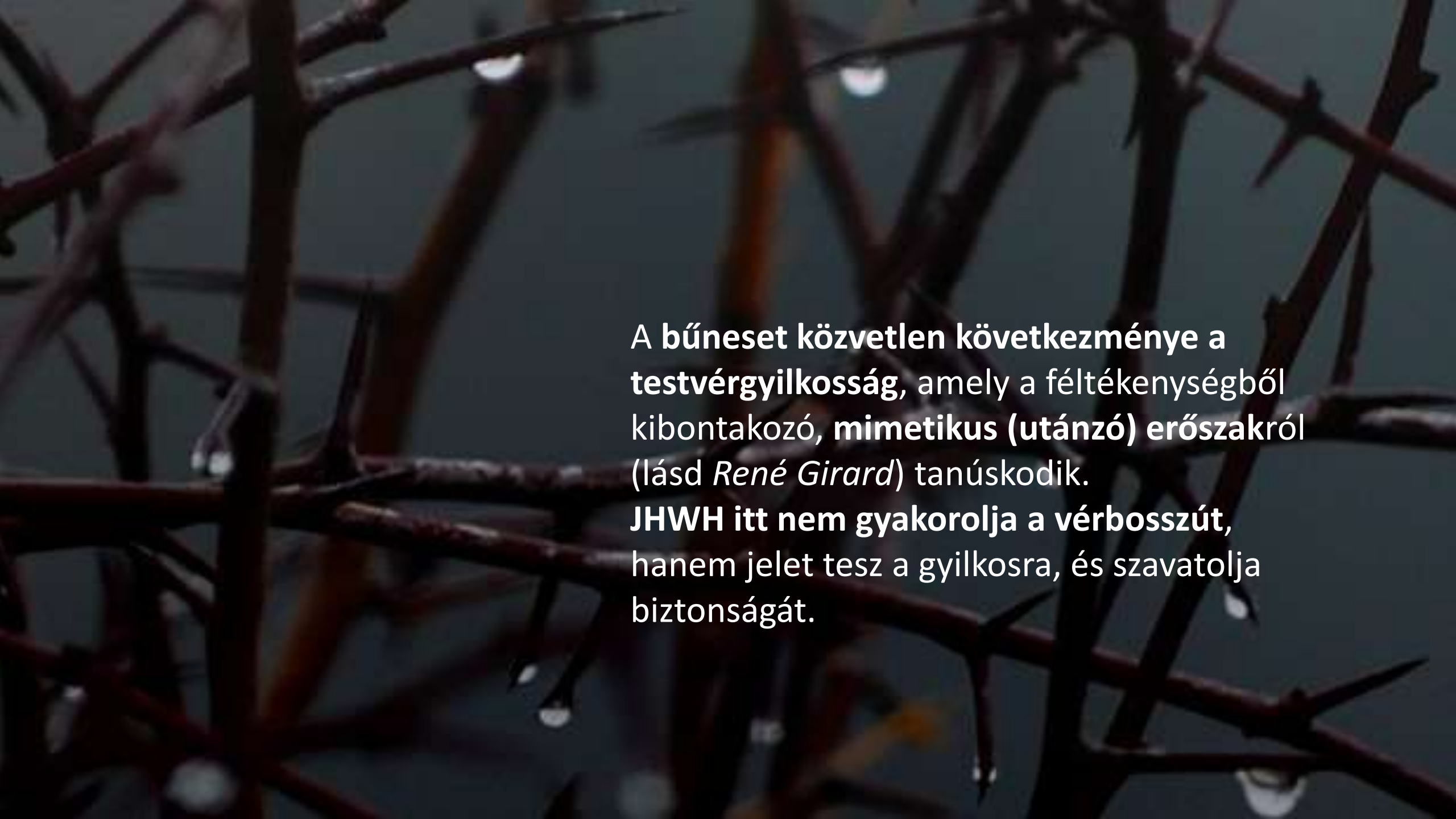
4. 2. A bosszú / vérbosszú gyakorlata

- A vérbosszú az állam létrejöttét megelőző „**jogi intézmény**”-ként fogható föl. A korai társadalmakban pontosan szabályozták, hogy ki gyakorolhatja azt, és milyen mértékben. A hangsúly a bibliai koncepcióban is a **megelőző funkciójá**ra kerül, mégpedig azáltal, hogy az erőszaktevő ellen irányuló fenyegetés elébe ment, megelőzte az önhatalmú és kaotikus erőszakkitöréseket.

- Gyilkosság esetén a **meggyilkolt ember rokonai saját maguk állhattak bosszút a vélt tettesen** (5Móz 19,6).
- Ha azonban a gyilkossággal vádolt izraelita egy, a Mózesi törvény által megnevezett **menedékváros**ba futott, akkor kegyelmet kaphatott ügye kivizsgálásának idejére, valamint bizonyított ártatlansága vagy a véletlenségből bekövetkezett gyilkosság esetén (5Móz 19)
- Az izraeli büntetőjog alapelve a „**ius talionis**” volt, azaz ki miben vétkezett, ugyanazzal kellett bűnhődnie (5Móz 19,21). Ez összhangban állt a korabeli közel-keleti joggyakorlattal.

A **bűneset közvetlen következménye a testvérgyilkosság**, amely a féltékenységből kibontakozó, **mimetikus (utánzó) erőszak**ról (lásd *René Girard*) tanúskodik.
JHWH itt nem gyakorolja a vérbosszút, hanem jelet tesz a gyilkosra, és szavatolja biztonságát.

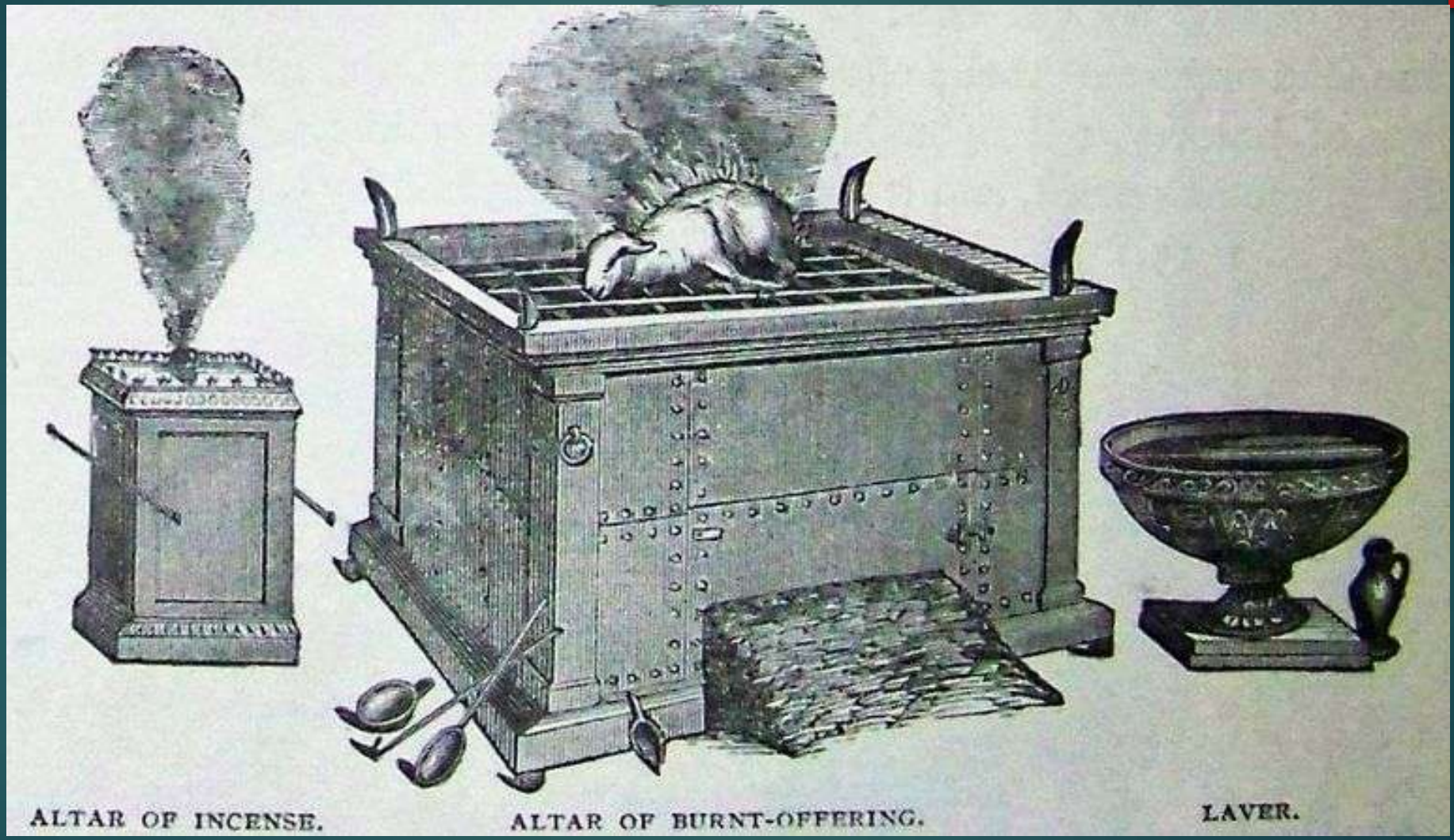
4. 3. Az ellenség kiirtása és a „hérem”

- Keresztény megközelítésben azok a szövegek igazán problémásak, amelyek **JHWH rendelkezéseként, elvárásaként fogalmazzák meg az erőszak alkalmazását és aktív gyakorlását**. 5Móz 20,10-20; 4Móz 21,21-35, valamint Józs 8,24-29 szövegeiben például nagy hangsúlyt kap az a gondolat, hogy a népeket, akik Kánaán területén élnek, ki kell irtania Izraelnek, hogy elfoglalhassa a helyüket. Ez a koncepció nagyon **éles teológiai kérdések**et vet fel: hogyan adhat parancsot JHWH más népek elleni **genocídium** elkövetésére, akik ugyanúgy az általa teremtett világhoz tartoznak?

- A bibliai Izraelben ismert volt az a gyakorlat, hogy egy-egy város elfoglalása után **kiirtották annak teljes lakosságát**.
- Ahhoz egyáltalán nem fér történelmi kétség, hogy az **ókori hadviselés**nek **része** volt a meghódított városok lakosságának kiirtása, és ezt a **győztesek istenének bemutatott áldozat**nak tekintették.
- Az Ószövetség is ismeri ezt a gyakorlatot, és „**hérem**”-nek nevezi, amelyet talán leginkább „megsemmisítés-áldozat”-ként fordíthatunk.
- A „hérem” az **áldás és átok** kettős realitásában ragadható meg, vagyis a rítus az élet és halál, a szent és a profán kiegyenlítődésének egy **archaikus koncepció**jára épül.
- A „hérem” konkrét gyakorlata Mózessel és Józsuéval kapcsolatban kerül elénk, amikor a hagyomány szerint meghódítják az ígéret földjét (5Móz 1–3 és Józs 1.6-7.10).

ALTAR OF INCENSE.
ALTAR OF BURNT-OFFERING.
LAVER.

- **A Józsué könyvében leírt hódítások első renden JHWH mérhetetlen hatalmának megvallásá**ra teszik a hangsúlyt. Ebben az összefüggésben kell elhelyezni a „hérem”-áldozat problémáját is, amely JHWH megérdemelt „zsákmánya” a győztes harc végén, és amelynek „elszabotálása” pusztító átkot von maga után. (Lásd Józs 7,10-26)

4. 4. Az átokzsoltárok

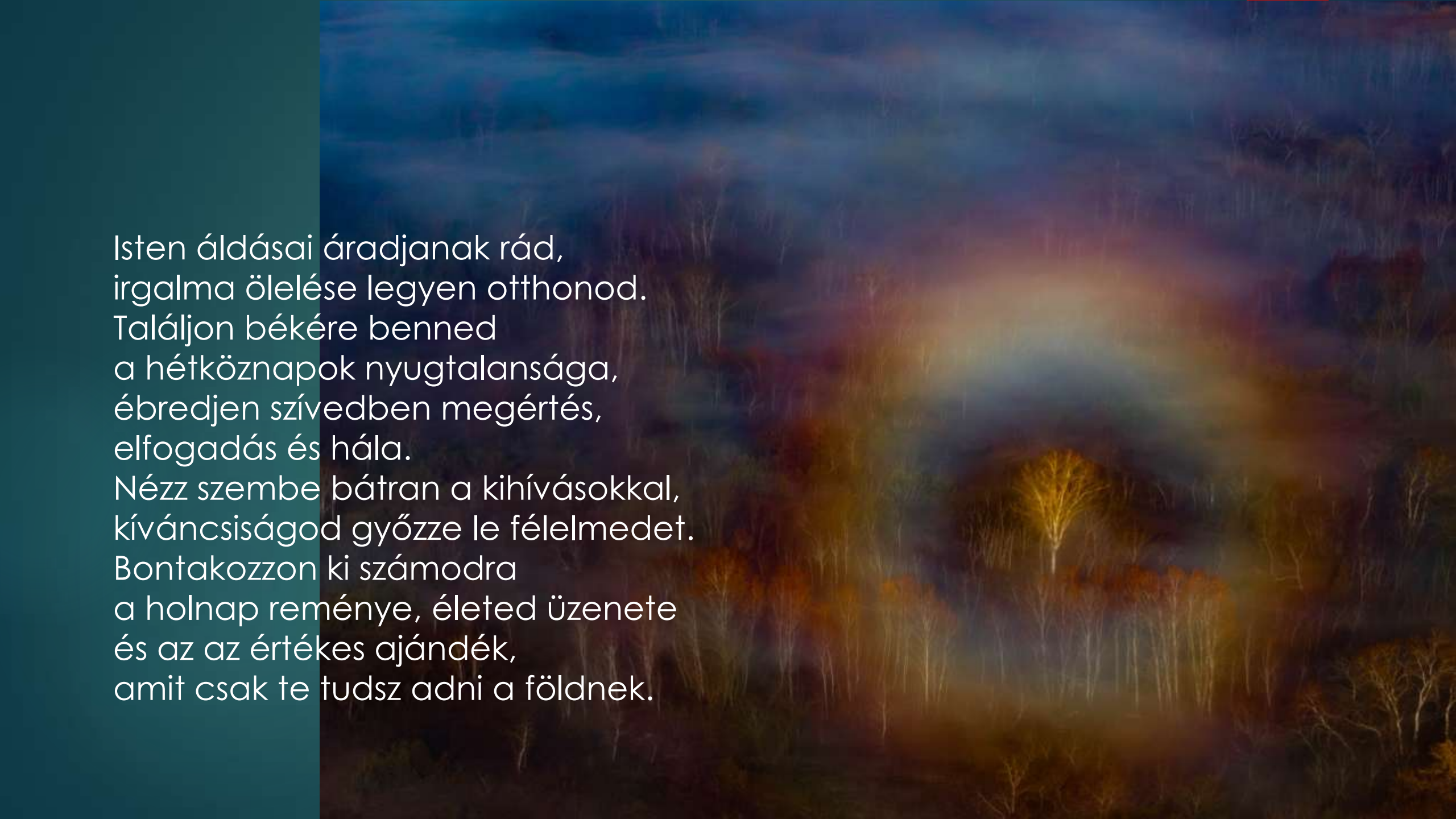
- Az átokzsoltárok az emberben lévő frusztrációnak, félelemnek a **harag**, **gyűlölet**, **erőszak** formájában történő megnyilvánulásait mutatják.
- Az elkeseredett ember, aki kiszolgáltatottá válik egy nálánál nagyobb hatalomnak, elnyomásnak, egy agresszív ellenségnek, ezekben a szövegekben az **átokmondás gyakorlatá**hoz folyamodik.
- A felületes olvasó azt gondolhatja, hogy a zsoltáros imádság helyett válogatás nélkül szórja szitkait az ellenfelére, annak vesztét, halálát kívánva.

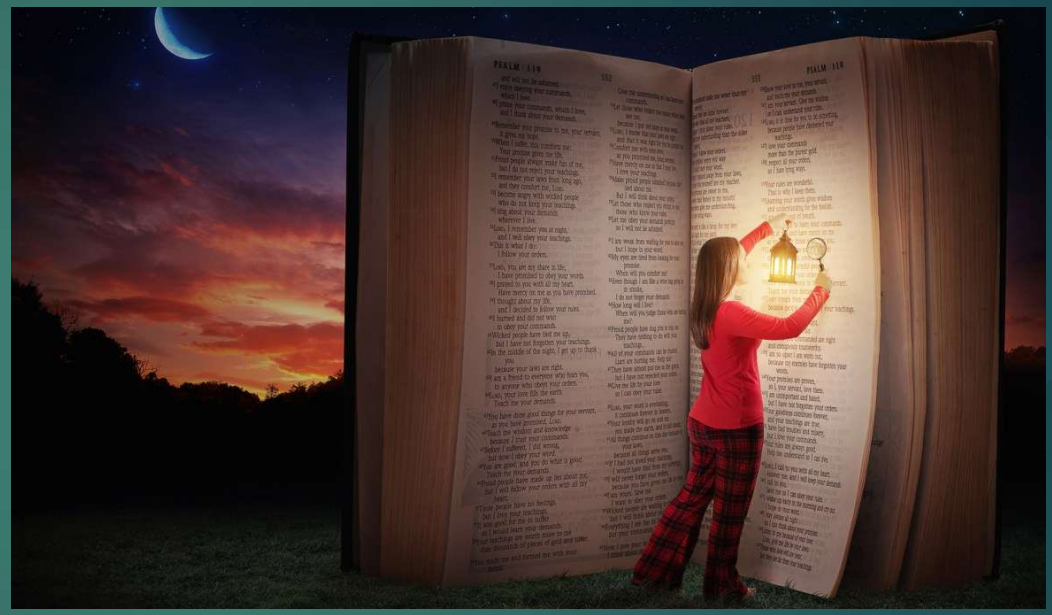
- Az átokzsoltárok: Zsolt 18,38–43.48; 35,1–6; 69,28–30; 83; 108, 12–14; 109 a **krízis- és traumairodalom legmarkánsabb szövegei**nek tekinthetők.
- Az erőszak nyelvezete ezekben a szövegekben túllép a liturgiai-teológiai szóhasználaton, itt egy másik térbe lépünk be, ahol a fájdalom tapasztalatai artikulálódnak.
- Az asszír - babiloni szövegpárhuzamok is azt mutatják, hogy az **átokszövegek** (lásd még Jer 17,18; 20,14; Jób 3) fontos **megküzdési stratégiá**t jelentettek a szenvedők számára saját traumaélményeik feldolgozásához.

- A zsoltárosok **Isten igazságosságá**ra, sőt bosszújára számítanak, **JHWH büntető ítéleté**t követelve az ellenség számára.
- Bátran építenek a **bosszúálló JHWH teológiai koncepció**jára, mivel ez már ismert számukra a hagyományaikból.
- A szövegekben mindvégig megfigyelhető a vertikális irányultság. Az imádkozók minden vádat, átkot, fenyegetés fölfelé irányítanak, vagyis **fölfelé robbannak**.
- Az átkok nem közvetlenül találják el az ellenséget, hanem előbb JHWH-hoz emelkednek – majd innen érkezhetnek vissza, a földi valóságba.
- Ez a stratégia **alapvető teológiai üzenet**et hordoz. Egyedül JHWH jogosult a bosszúra, ez az ő hatásköre. Az imádkozó, amikor kéri, utasítja őt a büntetés végrehajtására, mindvégig tudatában van annak, hogy végső soron **Isten szuverén módon dönt** ebben a kérdésben is.

Isten áldásai áradjanak rád,
irgalma ölelése legyen otthonod.
Találjon békére benned
a hétköznapok nyugtalansága,
ébredjen szívedben megértés,
elfogadás és hála.
Nézz szembe bátran a kihívásokkal,
kíváncsiságod győzze le félelmedet.
Bontakozzon ki számodra
a holnap reménye, életed üzenete
és az az értékes ajándék,
amit csak te tudsz adni a földnek.

Köszönöm a figyelmet!

Dr. Varga Gyöngyi

2026. november 15.